

XXI ƏSR BACARIQLARININ MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL PROQRAMINA İNKİŞAFYÖNLÜ İNTEQRASIYASI

LALƏZƏR CƏFƏROVA

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Məktəbəqədər təhsil proqramları şöbəsinin müdiri, Əməkdar müəllim. E-mail: l.ceferova@arti.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-2620-2351>

Məqaləyə istinad:

Cəfərova L. (2025). XXI əsr bacarıqlarının məktəbəqədər təhsil proqramına inkişafyönlü inteqrasiyası. *Azərbaycan məktəbi*. № 3 (712), səh. 9–18

DOI:

10.30546/32898065.2025.3.1001

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 12.05.2025

Qəbul edilib: 18.07.2025

ANNOTASIYA

Bu məqalədə XXI əsr bacarıqları – tənqidi düşüncə, yaradıcılıq, əməkdaşlıq və rəqəmsal savadlılıq kimi əsas bacarıqların məktəbəqədər təhsil proqramına inteqrasiyasının əhəmiyyəti və tətbiqi yolları araşdırılır. Müasir dövrün tələblərinə cavab verən inkişafyönlü pedaqoji yanaşmaların məktəbəqədər yaş dövründə formalaşdırılması, bu prosesdə tərbiyəçi-müəllimlərin, valideynlərin və icmanın rolu vurğulanır. Məqalədə müasir dövrdə məktəbəqədər təhsildə əsas dəyişikliklər və yeni yanaşmalar təqdim olunur, həmçinin integrativ metodlar və praktiki nümunələr əsasında XXI əsr bacarıqlarının erkən yaşda inkişaf etdirilməsi üzrə tövsiyələr verilir.

Açar sözlər: XXI əsr bacarıqları, məktəbəqədər təhsil, inkişafyönlü yanaşma, təhsil proqramı, inteqrasiya.

DEVELOPMENT-ORIENTED INTEGRATION OF 21st CENTURY SKILLS INTO THE PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM

LALAZAR JAFAROVA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Preschool Education Programs Department at the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan, Honored Teacher. E-mail: l.ceferova@arti.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-2620-2351>

To cite this article:

Jafarova L. (2025). Development-Oriented Integration of 21st-Century Skills into the Preschool Education Program. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 712, Issue III, pp. 9–18

DOI:

10.30546/32898065.2025.3.1001

Article history

Received: 12.05.2025

Accepted: 18.07.2025

ABSTRACT

This article examines the importance and methods for implementing 21st-century skills—such as critical thinking, creativity, collaboration, and digital literacy—into the preschool education curriculum. It emphasizes the formation of developmentally-oriented pedagogical approaches that meet the demands of the modern era, along with the role of educators, parents, and the community in this process. The article also presents major changes and new approaches in contemporary preschool education, offering recommendations for the early development of 21st-century skills based on integrative methods and practical examples.

Keywords: 21st century skills, preschool education, development-oriented approach, educational program, integration.

GİRİŞ

Müasir dövrdə cəmiyyətin sürətlə dəyişməsi, texnologiyaların inkişafı və qlobal miqyasda əmək bazarının transformasiyası təhsil sistemindən yeni yanaşmalar tələb edir. XXI əsr bacarıqları – tənqidi düşüncə, yaradıcılıq, əməkdaşlıq və kommunikasiya kimi əsas kompetensiyalar artıq yalnız ali və orta ixtisas təhsili pillələri üçün deyil, həm də məktəbəqədər təhsil mərhələsi üçün aktual və zəruri sayılır. Bu bacarıqların uşaq yaşlarından formalaşdırılması onların gələcək həyat və təhsil uğurlarına möhkəm zəmin yaradır. Məktəbəqədər təhsil proqramlarının məzmununun inkişafyönlü şəkildə yenilənməsi və XXI əsr bacarıqlarının sistemli şəkildə inteqrasiyası uşaqların sosial-emosional, idrak və praktiki vərdislərinin daha effektiv inkişafını təmin edə bilər. Bu baxımdan təhsil siyasətçilərinin, pedaqoqların və mütəxəssislərin birgə fəaliyyəti ilə hazırlanmış inkişafyönlü proqramlar uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Müasir dünyada bilik iqtisadiyyatının inkişafı, süni intellektin və avtomatlaşdırmanın artması insan kapitalının keyfiyyətini daha vacib edib. UNESCO və OECD (İƏİT) tərəfindən aparılan tədqiqatlar göstərir ki, erkən yaş dövründə formalaşan bacarıqlar gələcəkdə uğurlu təhsil və əmək bazarına inteqrasiyada əsas rol oynayır (UNESCO, 2021; OECD, 2017).

XXI əsr bacarıqlarına aşağıdakılar daxildir:

- tənqidi və yaradıcı düşüncə;
- problemlərin həlli bacarığı;
- kommunikasiya və əməkdaşlıq;
- İKT savadlılığı;
- emosional intellekt və adaptasiya qabiliyyəti.

Məktəbəqədər dövrdə uşaqların beyin inkişafı ən yüksək səviyyədə olduğu üçün bütün bacarıqların formalaşdırılmasına məhz bu mərhələdən başlanması vacibdir (Shonkoff & Phillips, 2000).

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ ƏSAS DƏYİŞİKLİKLƏR VƏ YENİ YANAŞMALAR

Müasir dövrdə məktəbəqədər təhsilin mahiyyəti və funksiyası əvvəlki illərlə müqayisədə

əhəmiyyətli dərəcədə dəyişib. Ənənəvi nəzarət və tərbiyəyönlü yanaşmaların yerini uşağın şəxsiyyətinin kompleks inkişafına, onun maraq və ehtiyaclarına əsaslanan çevik və adaptiv təhsil modelləri almaqdadır. Elmi-tədqiqatların nəticələri göstərir ki, erkən yaş dövrü insan inkişafının ən həssas mərhələlərindən biridir. Bu dövrdə təməl bacarıqların formalaşması gələcək uğurlar üçün əsas rol oynayır. Buna görə də, son illərdə məktəbəqədər təhsil sahəsində aparılan islahatlar, pedaqoji yanaşmaların təkmilləşdirilməsi və müasir dövrün tələblərinə uyğun kurikulumların hazırlanması prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilib. Qlobal və yerli təcrübələr göstərir ki, uşaqların yaradıcı potensialının üzə çıxarılması, öyrənməyə motivasiyasının gücləndirilməsi və sosial-emosional bacarıqlarının inkişafı üçün innovativ metodlardan istifadə olunması zəruridir.

Ənənəvi müəllimyönlü yanaşmaların əvəzinə müasir məktəbəqədər təhsil sistemində uşaqyönlü modellərə üstünlük verilir. John Deveyin “fəaliyyət vasitəsilə öyrənmək” (learning by doing) fəlsəfəsi müasir proqramların təməlini təşkil edir (Dewey, 1938). Deveyə görə, öyrənmə prosesi real həyatla bağlı olduqda və uşağın şəxsi təcrübəsinə əsaslandığında daha səmərəli olur. “Fəaliyyət vasitəsilə öyrənmək” təhsildə uşağın maraq və təcrübəsini, onun müstəqil düşünmək və problem həll etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir. Məsələn, uşaq suyun hansı şərtlərdə buxarlandığını anlamaq üçün sadəcə tərbiyəçi-müəllimin izahını dinləmir, əksinə, stəkana su töküb günəş altında saxlayır, müşahidə edir və nəticə çıxarır.

Başqa bir misala nəzər salaq. Uşaq rəqəmləri öyrənmək üçün sadəcə lövhəyə baxmır, obyektləri sayır, qruplaşdırır, fərqləri təhlil edir. Burada uşağın maraqları, fərdi inkişaf xüsusiyyətləri və yaradıcı potensialı nəzərə alınır. Bununla yanaşı, layihə əsaslı öyrənmə (Project-based Learning) metodundan da istifadə olunur. Uşaqlar real həyat problemlərinin həll yollarını axtarır, bu zaman həm bilik, həm də sosial bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

Əsas dəyişikliklər aşağıdakı sahələri əhatə edir:

- diferensiallaşdırılmış təlim metodlarının tətbiqi;

- sosial-emosional öyrənməyə xüsusi diqqət yetirilməsi;

- fərdi maraq və potensiallara uyğunlaşan təhsil proqramlarının hazırlanması;

- qlobal və mədəni şüurun formalaşdırılması.

Bu dəyişikliklər kontekstində tərbiyəçi-müəllimin rolu da köklü şəkildə yenidən dəyərləndirilib. Tərbiyəçi-müəllim artıq yalnız bilik ötürən deyil, uşaqla birgə öyrənən, müşahidə edən və onun fərdi inkişafına dəstək göstərən şəxsə çevrilib. Fəal təlim metodları, oyun əsaslı öyrənmə, STEAM yanaşmaları və layihə əsaslı fəaliyyətlər məktəbəqədər təhsil müəssisələrində geniş tətbiq olunmaqda və uşaqların tənqidi düşünmə, problem həlletmə, əməkdaşlıq və yaradıcılıq kimi bacarıqlarının formalaşmasına xidmət etməkdədir. Eyni zamanda, valideynlərlə əməkdaşlığın gücləndirilməsi və ailənin təlim-tərbiyə prosesinə aktiv cəlb olunması da yeni yanaşmaların mühüm komponenti sayılır. Bütün bu islahatlar və innovasiyalar məktəbəqədər təhsili sadəcə erkən uşaqlıq mərhələsinin bir hissəsi kimi deyil, həm də cəmiyyətin gələcəyini formalaşdıran strateji bir sahə kimi qiymətləndirməyə imkan verir.

İKT-nin MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ ROLU

XXI əsrdə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) cəmiyyətin bütün sahələrinə nüfuz etdiyi kimi, təhsil sistemində də mühüm dəyişikliklərin əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilib. Məktəbəqədər təhsil mərhələsi də bu prosesdən kənarda qalmayıb, uşaqların ilkin idraki bacarıqlarının və informasiya savadlılığının formalaşdırılmasında İKT-nin imkanlarından getdikcə daha çox istifadə edilməyə başlanıb. İKT-nin düzgün və məqsədyönlü tətbiqi uşaqlarda öyrənməyə marağı artırmaqla yanaşı, onların vizual, eşitmə və motor bacarıqlarının eyni vaxtda inkişafına şərait yaradır. Bu baxımdan rəqəmsal resurslardan istifadənin təlim prosesinə integrasiyası müasir pedaqoji yanaşmaların vacib komponenti

kimi çıxış edir və məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin innovativ inkişafını stimullaşdırır. Uşaq bağçalarında rəqəmsal resurslar dedikdə, təlim prosesində istifadə olunan müxtəlif elektron, texnoloji və interaktiv vasitələr (rəqəmləri, hərfləri, formaları öyrədən oyunvari mobil və kompüter tətbiqləri və s.) nəzərdə tutulur. Bu resurslar uşaqların marağını artırmaq, öyrənməyi əyləncəli və təsirli etmək, həmçinin tərbiyəçi-müəllimlərin təlim fəaliyyətini dəstəkləmək məqsədi daşıyır.

Rəqəmsal texnologiyalar uşaqların təlim prosesinə marağını artırmaqla yanaşı, fərdi öyrənmə imkanlarını da genişləndirir. Plovman və Stephenin 2005-ci ildə apardıqları tədqiqatda interaktiv texnologiyaların məktəbəqədər yaşlı uşaqların öyrənməsindəki rolu araşdırılır. Onların araşdırması, əsasən, rəqəmsal texnologiyaların oyun əsaslı öyrənməyə necə təsir göstərdiyini öyrənir. Plovman və Stephen (2005) tərəfindən qeyd olunan interaktiv proqramlar və təhsil oyunları spesifik olaraq marka və adlarla deyil, kateqoriyalar və xüsusiyyətlər üzrə təsnif edilir. Bu araşdırmada nümunə kimi istinad olunan interaktiv proqram kateqoriyaları aşağıdakı kimidir:

1. Mikrosəviyyəli təlim proqramları (Microworlds).

- Sadə proqramlaşdırma, səbəb-nəticə əlaqəsi qurmağa imkan verən mühitlər. Məsələn, "Logo" proqramlaşdırma dili (uşaqlar üçün), "Turtle" hərəkətləri ilə kodlamanın öyrədilməsi.

2. Təhsil məqsədli oyunlar (Educational Games).

- Məntiq, riyaziyyat, savadlılıq və digər sahələr üzrə oyunvari tapşırıqlar.

3. Simulyasiya oyunları.

- Real həyatı təqlid edən və öyrədici aspekti olan oyunlar (məsələn, heyvanlara qulluq, bağçılıq və s.).

- Rol oynama və qərarvermə ilə öyrənmə.

4. İnteraktiv multimedia proqramları

- Animasiya, səs, mətn və video elementlərini birləşdirən təlim resursları.

Yuxarıda sadalanan interaktiv proqramlar, təhsil oyunları və mobil tətbiqlər uşaqlarda:

- nitq bacarıqlarının inkişafı;

- riyazi anlayışların formalaşması;
- məntiqi və yaradıcı düşüncənin gücləndirilməsi istiqamətində yaxşı nəticələr verir. (Plowman & Stephen, 2005)

Bununla belə, mütəxəssislər məktəbəqədər dövrdə İKT istifadəsinin balanslı olmasının vacibliyini vurğulayırlar. Uşaq inkişafının əsas mərhələlərindən olan motor bacarıqları, sosial ünsiyyət və fiziki aktivlik texnologiyasının tətbiqi ilə ikinci plana keçməməlidir (NAEYC, 2012).

İNKLÜZİVLİK VƏ FƏRDİLƏŞDİRİLMİŞ TƏHSİL YANAŞMALARI

Müasir təhsil sisteminin əsas istiqamətlərindən biri inklüzivlik və hər bir uşağın fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış təhsil mühitinin yaradılmasıdır. Məktəbəqədər təhsil mərhələsində bu yanaşmaların tətbiqi uşaqların bərabər imkanlarla inkişaf etməsinə, onların sosiallaşma prosesinə fəal şəkildə qoşulmasına və öz potensiallarını maksimum dərəcədə reallaşdırmasına şərait yaradır. Əlilliyi, xüsusi ehtiyacları və ya fərqli öyrənmə tərzini olan uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyası inklüziv təhsil modellərinin əsas məqsədini təşkil edir. Bu baxımdan məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təlim prosesinin fərdiləşdirilməsi, pedaqoqların bu sahədə xüsusi hazırlığı və uyğunlaşdırılmış metodikaların tətbiqi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Odur ki, XXI əsrdə məktəbəqədər təhsildə inklüzivlik əsas prioritet sahələrdən birinə çevrilib. Bütün uşaqlar — istər tipik inkişaf edən, istərsə də xüsusi təhsil ehtiyacı olan uşaqlar — birlikdə təhsil almaq hüququna malikdirlər (UNESCO, 1994). Inklüziv təhsil modelində:

- Uşaqların fərdi ehtiyacları nəzərə alınır;
- Təhsil mühiti adaptiv və çevik olur;
- Əməkdaşlıq əsaslı təlim strategiyaları tətbiq edilir.

Fərdiləşdirilmiş təlim uşaqların fərdi inkişaf trayektoriyalarını dəstəkləyir və onların öz sürətində irəliləməsinə imkan yaradır. Formativ qiymətləndirmə metodları isə uşağın irəliləyişini davamlı izləmək üçün geniş istifadə olunur (Black & Wiliam, 1998).

Belə yanaşmaların uğurla həyata keçirilməsi üçün tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkar inkişafı və psixoloji-pedaqoji biliklərinin gücləndirilməsi mühüm rol oynayır. Təhsil mühitinin adaptiv və çevik qurulması, müxtəlif öyrənmə ehtiyaclarını qarşılaya bilən resursların təmin olunması və valideynlərlə sıx əməkdaşlıq, inklüziv və fərdiləşdirilmiş təhsilin əsas şərtləridir. Eyni zamanda, bu yanaşmalar uşaqlarda özünəinam hissinin formalaşmasına, onların təhsil prosesində aktiv iştirakına və fərqliliklərin təbii qarşılınmasına şərait yaradır. Cəmiyyətin inklüziv mədəniyyətə yiyələnməsi üçün bu mərhələdə verilən təməl tərbiyə və təhsil gələcəkdə daha tolerant, anlayışlı və empatik bir nəsil formalaşdırmağa imkan verir.

VALIDEYNLƏRİN VƏ İCMANIN ROLU

Məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətli və dayanıqlı şəkildə həyata keçirilməsi təkcə təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti ilə məhdudlaşmır. Bu prosesdə valideynlərin və geniş mənada icmanın fəal iştirakı mühüm rol oynayır. Uşağın ilk sosial və təlim mühiti ailə olduğuna görə valideynlərin pedaqoji prosesə müsbət və dəstəkləyici münasibəti onun inkişafına birbaşa təsir göstərir. Müasir yanaşmalar göstərir ki, ailə-təhsil müəssisəsi-icma üçbucağında qurulan əməkdaşlıq modeli uşağın hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli zəmin yaradır. Bu əməkdaşlıq yalnız informativ xarakter daşımamalı, eyni zamanda, qarşılıqlı fəaliyyət, birgə qərarvermə və resursların paylaşılması əsasında təşkil olunmalıdır. Deməli, valideynlərin və icmanın (uşaq bağçalarının fəaliyyətinə birbaşa və ya dolaylı dəstək göstərən, onlarla əlaqəli çalışan yerli cəmiyyət üzvləri və qurumlar) məktəbəqədər təhsildə rolu danılmazdır. Valideynlərlə əməkdaşlıq müntəzəm valideyn iclasları, ailə ilə birgə layihələr və maarifləndirmə seminarları vasitəsilə həyata keçirilir. Valideynlərin aktiv iştirakı aşağıdakılara şərait yaradır:

- Uşağın məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə adaptasiyasının asanlaşması,
- Öyrənmə motivasiyasının artırılması,
- Sosial-emosional inkişafın dəstəklənməsi.

Bundan əlavə, icma üzvlərinin, yerli özünüidarəetmə orqanlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının məktəbəqədər təhsil prosesinə cəlb olunması təhsil mühitinin daha dayanıqlı və sosial baxımdan inklüziv olmasına xidmət edir. Uşaqların təbii mühitlə tanışlığı, milli-mədəni dəyərlərlə böyüməsi və sosial məsuliyyət hissinin formalaşması üçün icma ilə birgə təşkil edilən tədbir və layihələr xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Valideynlərin isə təhsil müəssisələrində qərar qəbul etmə prosesində iştirak etməsi ailə-məktəb əməkdaşlığının dərinləşməsinə və qarşılıqlı etimadın güclənməsinə imkan yaradır. Beləliklə, uşaq ətrafında yaradılan bu dəstək mühiti onun sosial, emosional və intellektual inkişafını stimullaşdıran əsas amillərdən birinə çevrilir.

MÜASİR PEDAQOJİ YANAŞMALAR VƏ İNNOVASIYALAR

XXI əsrin təhsil sistemi uşağın mərkəzdə olduğu, fərdiyyətin və yaradıcılığın ön plana çəkildiyi yeni pedaqoji yanaşmalar tələb edir. Ənənəvi, müəlliməyönlü təlim modellərindən fərqli olaraq, müasir pedaqoji yanaşmalar uşağın fəal iştirakçısı olduğu, araşdırma, müşahidə, oyun və əməkdaşlıq yolu ilə öyrəndiyi bir prosesə əsaslanır. Bu yanaşmaların tətbiqi uşaqların yalnız akademik deyil, eyni zamanda, sosial-emosional və yaradıcı bacarıqlarının inkişafına da şərait yaradır. Məktəbəqədər təhsil sahəsində aparılan son islahatlar təlim prosesinə innovativ metodların, rəqəmsal texnologiyaların və layihə əsaslı öyrənmənin inteqrasiyasını zəruri edən dəyişiklikləri gündəmə gətirib. Bu da təhsilin daha çevik, fərdiləşdirilmiş və gələcəyə yönəlmiş olmasını təmin edir.

Hazırda bir çox ölkələrdə məktəbəqədər təhsildə müxtəlif pedaqoji yanaşmalar uğurla tətbiq edilir:

- **Montessori yanaşması** – özünüidarə, sensor təcrübə və fərdi təhsil prinsiplərinə əsaslanır (Montessori, 1912).

- **Reggio Emilia yanaşması** – uşağın təbii maraqlarına əsaslanan layihə əsaslı və estetik öyrənmə mühitinin yaradılmasını nəzərdə tutur (Edwards, Gandini & Forman, 1998).

- **HighScope proqramı** – aktiv öyrənmə və gündəlik planlaşdırma texnikasına əsaslanır (Schweinhart & Weikart, 1997).

- **STEAM təhsili** – elm, texnologiya, mühəndislik, incəsənət və riyaziyyat fənlərinin inteqrasiyası ilə analitik və yaradıcı bacarıqları inkişaf etdirir.

Bu yanaşmalar uşaqların sosial, emosional, intellektual və motor bacarıqlarını kompleks şəkildə inkişaf etdirməyi qarşıya məqsəd qoyur.

Bununla yanaşı, açıq təlim mühitlərinin yaradılması, fərqli öyrənmə tərzlərinə uyğun resursların istifadəsi və tərbiyəçi-müəllimlərin fasiləsiz peşəkar inkişafı müasir pedaqoji yanaşmaların əsas dayaqları kimi çıxış edir. İnnovativ texnologiyaların, xüsusilə də interaktiv lövhələrin, təhsil proqram təminatlarının və vizual materialların tətbiqi təlim prosesini daha maraqlı, səmərəli və nəticəli edir. Oyun əsaslı və layihəyəyönlü öyrənmə modelləri də uşaqlarda tənqidi və yaradıcı düşünmə bacarıqlarının formalaşmasını dəstəkləyir. Bütün bu yeniliklər təhsilin məzmun və formaca zənginləşdirilməsinə, uşaqların potensialının müəyyənləşdirilməsinə və onlarda öyrənməyə qarşı müsbət münasibətin formalaşmasına xidmət edir. Müasir pedaqoji innovasiyalar məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, cəmiyyətin gələcəyinə yönələn strateji bir investisiya rolunu da oynayır.

AZƏRBAYCAN TƏCRÜBƏSİ: MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ İNKİŞAF VƏ İSLAHATLAR

Məktəbəqədər təhsil sahəsində aparılan islahatlar və yeniliklər bütün dünyada təhsil sisteminin inkişafında mühüm yer tutmaqdadır. Azərbaycanın məktəbəqədər təhsil sistemində də son illərdə əhəmiyyətli dəyişikliklər və müasir yanaşmalar tətbiq olunmağa başlanıb. Bu dəyişikliklər uşaqların sağlam və balanslı inkişafını təmin etmək, onların sosial və intellektual bacarıqlarını erkən yaşlardan formalaşdırmaq məqsədi güdür. Azərbaycanın təhsil siyasəti beynəlxalq təcrübəni nəzərə alaraq innovasiyaları tətbiq etməyə yönəlib. Bu

cərçivədə məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin artırılması, yeni kurikulumların və metodik yanaşmaların tətbiqi, pedaqoji kadrların peşəkar inkişafı və təlim mühitinin modernləşdirilməsi prioritetlər sırasındadır.

Azərbaycan Respublikası son illərdə məktəbəqədər təhsil sahəsində ciddi islahatlar aparıb, bu sahənin inkişafı dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilib, aşağıdakı yeniliklərin tətbiqi nəzərdə tutulub:

- məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin sayının artırılması və onların maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması,
- müasir təhsil proqramlarının və kurikulumların hazırlanması,
- tərbiyəçi-müəllimlərin ixtisasartırma kurslarının genişləndirilməsi və peşəkar inkişafının dəstəklənməsi,
- İKT-nin məktəbəqədər təhsil müəssisələrində tətbiqinin təşviq edilməsi,
- məktəbəqədər yaşlı uşaqların məktəbə hazırlıq səviyyəsinin artırılması.

Azərbaycanın bəzi regionlarında məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətini artırmaq məqsədilə pilot layihələr həyata keçirilib. Bu layihələr cərçivəsində:

- valideynlərin maarifləndirilməsi məqsədilə seminarlar təşkil olunub,
- müasir oyun və təlim metodikası tətbiq olunub,
- inklüziv təhsil modelləri genişləndirilib.

Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum) da bu sahədə əsas istiqamətləri müəyyənləşdirən sənədlərdən biridir. Bu proqramda (kurikulumda) əsas vurğu:

- integrativ öyrənmə yanaşmalarına,
- fərdi inkişafın dəstəklənməsinə,
- tənqidi düşüncə, kommunikasiya və sosial bacarıqların inkişafına yönəldilib.

Son illərdə Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil sahəsində aparılan islahatların, həmçinin beynəlxalq təcrübələrdən faydalanaraq yerli xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırılmış yeni pedaqoji yanaşmaların tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilib. Dövlət tərəfindən tətbiq olunan yeni təhsil proqramları, təlim planlarının və kurikulumların yenilənməsi, o cümlədən məktəbəqədər təhsil

müəssisələrində innovativ metodların tətbiqi uşaqların inkişafının keyfiyyətini artırır. Bununla bərabər, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin infrastrukturunu da müasirləşdirilir, yeni texnologiyalarla təchiz olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Təhsil müəssisələrinin pedaqoji heyətinin ixtisasartırma kursları və peşəkar inkişafı üçün şəraitin yaradılması bu islahatların uğurla həyata keçirilməsinə zəmin yaradır. Azərbaycanın məktəbəqədər təhsil sahəsindəki bu yeniliklər həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə təhsil sisteminin gücləndirilməsinə mühüm töhfə verməkdədir.

PROBLEMLƏR VƏ ÇƏTİNLİKLƏR

Məktəbəqədər təhsil sahəsində əldə edilən uğurlara baxmayaraq, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da bu sahədə bir sıra problemlər və çətinliklər mövcuddur. İnkişaf etməkdə olan təhsil sistemləri və müasir pedaqoji yanaşmaların tətbiqi müəyyən qədər maddi və təşkilati çətinliklərlə qarşılaşır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin resurs çatışmazlığı, kadrların peşəkar hazırlıq səviyyəsi, təlim metodlarının köhnəlməsi və valideynlərin təhsil prosesində aktiv iştirak etməməsi kimi məsələlər təhsil sisteminin inkişafını məhdudlaşdıran əsas amillərdəndir. Məktəbəqədər təhsil sahəsindəki islahatların tətbiqi zamanı qarşılaşılan regionlararası fərqlər və sosial-iqtisadi vəziyyətin təsiri də bu çətinliklərə aiddir. Bölgələrdə məktəbəqədər təhsilin əlçatanlığı, müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsi, inklüzivlik məsələləri və ailələrin məktəbəqədər təhsil haqqında maarifləndirilməsi hələ də tam həll olunmamış problemlər sırasındadır.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində rəhbərlik və idarəetmə sisteminin zəifliyi də təlim prosesinin effektivliyini artırmaq üçün tətbiq edilən islahatların məhdud təsir göstərməsinə səbəb olur. Tərbiyəçi-müəllimlərin daim təkmilləşdirilməsi üçün proqramların olmaması, müasir təlim texnologiyalarının istifadəsinin aşağı səviyyədə olması, bəzi bölgələrdə məktəbəqədər təhsilin əhatə dairəsinin hələ də məhdudluğu da sosial bərabərsizliklərə yol açır.

Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün daha sistemətik islahatlar, maddi və humanitar resursların yaxşılaşdırılması, həmçinin ictimaiyyətin və valideynlərin maarifləndirilməsi zəruridir. Yalnız belə bir yanaşma təhsilin keyfiyyətini yüksəldə və hər bir uşağın bərabər imkanlarla inkişafını təmin edə bilər.

Müasir dövrdə qloballaşma, texnoloji inkişaf və dəyişkən əmək bazarı insanlardan yalnız bilik deyil, eyni zamanda, tənqidi düşüncə, problem həll etmə, yaradıcılıq, kooperasiya və rəqəmsal savadlılıq kimi bacarıqları da tələb edir. Bu bacarıqlar "XXI əsrin bacarıqları" adı ilə tanınır və onların təhsilin bütün pillələrində, xüsusilə də məktəbəqədər dövrdə vacibliyi daha çox vurğulanır.

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL PROQRAMI (KURİKULUMU) VƏ XXI ƏSRİN BACARIQLARI

XXI əsr sürətli texnoloji inkişaf və qlobal dəyişikliklər dövrüdür. Bu dövr uşaqların gələcəkdə üzləşə biləcəyi mürəkkəb və dinamik iş mühitində lazım olan bacarıqların inkişafını vacib edir. Ona görə də məktəbəqədər təhsil proqramları (kurikulumları) bu dəyişən tələblərə uyğunlaşmalı və uşaqların müasir dünyada qarşılaşacaqları çağırışlara hazırlıqda mühüm rol oynamalıdır. XXI əsr bacarıqlarının uşaqlarda erkən yaşlardan inkişaf etdirilməsi onların gələcəkdə daha səmərəli və müstəqil öyrənənlər olmalarına şərait yaradır. Məktəbəqədər təhsil proqramlarının müasir təhsil tələblərinə uyğunlaşdırılması bu bacarıqların formalaşmasına xidmət edən əsas amillərdən biridir.

Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu) uşaq inkişafının bütün sahələrini əhatə edən, onların maraq və ehtiyaclarına cavab verən, oyun əsaslı və uşaqyönlü proqramdır. XXI əsrin bacarıqlarının bu kurikulumla inteqrasiyası təlimin yalnız bilik ötürməkdən ibarət olmadığı, həm də uşaqlarda həyatı bacarıqların təməlinin qoyulmasının vacibliyini ortaya qoyur.

ƏSAS BACARIQLAR VƏ ONLARIN İNKİŞAFI

Tənqidi düşüncə və problem həll etmə.

Uşaqlara sual verməyə, səbəb-nəticə əlaqələrini başa düşməyə və alternativ yollar axtarmağa imkan verən fəaliyyətlər (məsələn, konstruktiv oyunlar, təcrübələr, ətraf mühitin araşdırılması) bu bacarığı inkişaf etdirir.

Əməkdaşlıq və ünsiyyət bacarığı. Qrup şəklində oyunlar, kollektiv fəaliyyətlər, müzakirə və nəql etmə kimi fəaliyyətlər uşaqlarda birgə işləmək və fikrini ifadə etmək qabiliyyətini gücləndirir.

Yaradıcılıq və təşəbbüskarlıq. Təsviri fəaliyyət, musiqi, səhnələşdirmə, quraşdırma oyunları kimi fəaliyyətlər uşaqlara sərbəst ifadə imkanı verərək yaradıcılıqlarını stimullaşdırır.

Rəqəmsal savadlılıq. Uşaqların yaş səviyyəsinə uyğun rəqəmsal resurslardan (interaktiv lövhələr, təlim proqramları) istifadə etməklə texnologiya ilə tanışlıq və funksional yanaşma tərzini formalaşdırıla bilər.

Sosial-emosional bacarıqlar. Empatiya, özünü-tənzimləmə, əməkdaşlıq və emosiyaların düzgün ifadəsi məktəbəqədər dövrdə təməli qoyulan əsas dəyərlərdəndir. Rollu oyunlar, hissləri tanımaq fəaliyyətləri bu istiqamətdə faydalıdır.

Bu bacarıqların proqrama (kurikuluma) məqsədyönlü və inkişafyönlü inteqrasiyası aşağıdakı prinsiplərlə həyata keçirilə bilər:

- **Uşaqyönlü yanaşma** – proqram uşağın maraqları və inkişaf səviyyəsi nəzərə alınaraq qurulmalıdır.

- **Fəaliyyət əsaslı təlim** – öyrənmə fəaliyyəti aktiv, təcrübə əsaslı və real həyatla əlaqəli olmalıdır.

- **Müxtəlifliyin nəzərə alınması** – fərdi yanaşma, inklüzivlik və fərqli öyrənmə tərzlərinə uyğun imkanlar təmin edilməlidir.

- **İnteqrativ təlim** – bir neçə inkişaf sahəsini birləşdirərək (məsələn, idraki, emosional, sosial, yaradıcı, fiziki və estetik sahələr) vahid və əlaqəli təlim prosesi çərçivəsində bacarıqların ayrı-ayrılıqda deyil, birləşmiş şəkildə, qarşılıqlı əlaqədə və kontekstdə öyrədilməsidir.

• **Oyun əsaslı təlim** – uşağın təşəbbüsünü və marağını önə çıxarır.

• **Layihə əsaslı öyrənmə** – sadə layihələr vasitəsilə əməkdaşlıq, qərarvermə və yaradıcılıq inkişaf etdirilir.

• **Ətraf mühitə əsaslanan öyrənmə** – uşaqlar real həyatda öyrənmə situasiyalarına cəlb edilir. Məktəbəqədər dövrdə real həyatda öyrənmə situasiyaları dedikdə, uşaqların gündəlik həyatla, ətraf mühitlə, sosial münasibətlərlə və real obyektlərlə bilavasitə təmasda olaraq öyrəndiyi vəziyyətlər nəzərdə tutulur. Bu cür situasiyalar təbii, məqsədli və ya oyun şəraitində baş verə, uşaqların praktik bacarıqlarını, müstəqil düşünmə qabiliyyətini və həyatla əlaqəli biliklərini inkişaf etdirə bilər.

XXI əsrin bacarıqlarının məktəbəqədər təhsil proqramına inkişafyönlü inteqrasiyası üçün tərbiyəçi-müəllimin hazırlığı çox mühümdür. Belə ki, tərbiyəçi-müəllimin ənənəvi rollarından uzaqlaşaraq daha müasir, çevik və çoxşaxəli bir rola keçməsi, yəni funksional və yanaşma baxımından dəyişməsi, yenilənməsi vacibdir.

Bu dəyişiklik:

- tərbiyəçi-müəllimin fəaliyyət üsulunda,
- pedaqoji baxışlarında,
- uşaqlara yanaşmasında,
- texnologiya və metodlardan istifadəsində

özünü göstərir.

Transformasiya – tərbiyəçi-müəllimin bilik verən deyil, öyrənmə prosesini yönləndirən, uşaqyönlü təlimin təşkilatçısı funksiyasına keçməsidir. Bu dəyişiklik onun peşəkar hazırlığını da yenidən qurmağı, metodoloji biliklərini və yanaşmalarını müasirləşdirməyi tələb edir.

Beləliklə, XXI əsrin bacarıqlarının inteqrasiyası məktəbəqədər təhsil sistemində struktur və metodika dəyişikliklərini tələb edir. Kurikulumlar daha çevik, maraq və bacarıqyönlü olmalıdır. Davamlı müəllim təlimləri, valideynlərlə əməkdaşlıq, vəsait təminatı əsas faktorlar sırasındadır.

Bu baxımdan məktəbəqədər təhsil proqramları yalnız uşaqlara akademik biliklərin öyrədilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də onların sosial, emosional və fiziki inkişafını dəstəkləyən, geniş spektrli bacarıqları əhatə edən bir təlim

yanaşması olmalıdır. XXI əsr bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi məqsədilə tətbiq edilən müasir kurikulumlar uşaqların tənqidi və yaradıcı düşüncə problem həllətmə qabiliyyətini artırır. Rəqəmsal texnologiyaların istifadəsi uşaqlara informasiya və kommunikasiya texnologiyalarını mənimsəməkdə kömək edir. Bu proqramlar uşaqlara əməkdaşlıq və komanda işinin vacibliyini öyrətməklə yanaşı, onlarda liderlik və məsuliyyət hissini formalaşdırır. Məktəbəqədər təhsil sahəsindəki bu yeniliklər, həmçinin gələcək təhsil və əmək bazarında uğur qazanmaq üçün zəruri olan bacarıqları uşaqlara erkən yaşlardan aşılamağa imkan verir.

NƏTİCƏ

Azərbaycan Respublikasında son illər həyata keçirilən islahatlar məktəbəqədər təhsilin inkişafı üçün əlverişli zəmin yaradıb. Bununla belə, beynəlxalq təcrübələrdən istifadə olunaraq:

- rəqəmsal texnologiyaların daha sistemli tətbiqi,
- müəllimlərin davamlı peşəkar inkişafının təşviq olunması,
- inklüzivlik prinsipinin tam reallaşdırılması istiqamətində tədbirlər gücləndirilməlidir.

Belə yanaşmalar Azərbaycanın məktəbəqədər təhsil sisteminin XXI əsrin global çağırışlarına cavab verməsinə imkan yaradır. Bu əsrdə məktəbəqədər təhsil yalnız bilik ötürmə funksiyasını deyil, uşağın kompleks inkişafını təmin edən dinamik və adaptiv bir sistem yaratmalıdır. Tənqidi düşüncə, yaradıcılıq, əməkdaşlıq, rəqəmsal savadlılıq və emosional intellekt kimi bacarıqların formalaşması bu mərhələdən başlamalıdır.

Nəticə olaraq, məktəbəqədər təhsil uşaqların inkişafının təməlini qoyan, onların gələcəkdə sosial və akademik müvəffəqiyyətləri üçün vacib bir mərhələdir. XXI əsrin dinamik tələblərinə uyğun olaraq, məktəbəqədər təhsil proqramlarının (kurikulumlarının) yenilənməsi və müasir pedaqoji yanaşmaların tətbiqi uşaqların tənqidi düşüncə, yaradıcılıq, əməkdaşlıq və rəqəmsal bacarıqlar kimi mühüm bacarıqları inkişaf etdirməyə yönəldilməlidir. Inklüziv təhsil

yanaşmaları, təhsil proqramlarının fərdiləşdirilməsi və innovativ metodların tətbiqi uşaqların potensialını maksimum dərəcədə açmağa şərait yaradır. Bununla yanaşı, valideynlərin və icmanın fəal iştirakı, təhsil mühitinin zənginləşdirilməsi və təhsil müəssisələrinin müasirləşdirilməsi məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin artırılmasında mühüm rol oynayır.

Bütün bu islahatlar və dəyişikliklər məktəbəqədər təhsil sahəsindəki problemlərin həlli və XXI əsrin bacarıqlarının erkən yaşlardan uşaqlarda formalaşdırılması məqsədi güdür. Azərbaycan təcrübəsi və beynəlxalq yanaşmaların sintezi bu sahədəki uğurlu nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradır. Bu proses gələcəkdə məktəbəqədər təhsil sahəsində daha əhatəli və inklüziv yanaşmaların tətbiqi ölkənin təhsil sisteminin güclənməsinə və sosial bərabərliyin təmin olunmasına töhfə verəcəkdir. Beləliklə, məktəbəqədər təhsil uşaqların inkişafı ilə bərabər, həm də gələcək cəmiyyətin qurulması üçün əsas infrastruktur rolunu oynayır.

XXI əsrin bacarıqları artıq gələcəyin deyil, bu günün tələbləridir. Məktəbəqədər təhsil bu bacarıqların ilkin təməlini qoyduğu üçün kurikulumun bu istiqamətdə yenilənməsi və praktik olaraq zənginləşdirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- ¹ Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. (2013). "Azərbaycan müəllimi" qəzeti. 25 oktyabr.
- ² "Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı". (2019). Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı, 8 avqust.
- ³ "Məktəbəqədər təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2017). Bakı şəhəri, 16 iyun.
- ⁴ Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice.
- ⁵ Dewey, J. (1938). Experience and Education. Collier Books.

- ⁶ Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (1998). The Hundred Languages of Children. Ablex Publishing.
- ⁷ Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu). (2022). Bakı şəhəri, 11 aprel.
- ⁸ Montessori, M. (1912). The Montessori Method. Frederick A. Stokes Company.
- ⁹ NAEYC. (2012). Technology and Interactive Media as Tools in Early Childhood Programs.
- ¹⁰ OECD. (2017). Starting Strong 2017: Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care.
- ¹¹ OECD. (2020). Future of Education and Skills 2030.
- ¹² Plowman, L., & Stephen, C. (2005). Children, play, and computers in pre-school education. British Journal of Educational Technology.
- ¹³ Schweinhart, L.J., & Weikart, D.P. (1997). Lasting differences: The High/Scope Perry Preschool study through age 27. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.
- ¹⁴ Shonkoff, J.P., & Phillips, D.A. (2000). From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development. National Academy Press.
- ¹⁵ UNESCO. (2021). Early Childhood Care and Education.